

Magtymgulyňyň parsça ýazan şygrylary hakynda

Category: Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyňy öwreniş, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Magtymgulyňyň parsça ýazan şygrylary hakynda **MAGTYMGULYNYŇ
PARSÇA ÝAZAN ŞYGRLARY HAKYND**

1855-nji ýylda “Russiýa hakyndaky ylmy maglumatlaryň arhiwi” diýen nemes dilinde çykýan žurnalyň dördünji sanynda Magtymguly barada gysgajyk makala çap edilip, Günbatar Ýewropada okyjylaryny beýik türkmen şahyry bilen tanyşdyrypdyr. Ynha, şol makalanyň sözme-söz teksti: “Biz öz okyjylarymyza entek Ýewropada belli bolmadyk beýik türkmen şahyrynyň adyny habar bermek isleýäris. Onuň ady Magtymgulydyr. Ol barada bize Dosmuhammede (Dosmuhammet 1838-1842-nji ýyllarda iňlis agalygyna garşy owganlaryň gozgalaňyna ýolbaşçylyk eden harby serkerde. D.Ý.) garşy uruş wagtynda iňlis ştabynda gulluk eden nemes çinownigi gürrüň berdi. Magtymguly ýaram asyr gowrak mundan öň ýaşapdyr. Onuň goşgulary arap hatynda ýazylypdyr. Emma öz lirizmi hem hoş labyzlylygy bilen akylyňy haýran edýär. Magtymgulyňyň

goşgularyny Kabulyň, Kandagaryň, Peşawaryň, Hyratyň, Şekiniň, Şirwanyň, Tähranyň adamlary ýatdan bilýärler. Nebsimiz agyrsada, biz şahyryň durmuş ýoly barada hiç zat bilmeýäris. Biziň orientalistlerimiz ýakyn geljekde Magtymguly hakda birin-birin gürrüň bererler diýip umut edýäris”.

“Russiýa hakyndaky ylmy maglumatlaryň arhiwi” diýen žurnalda Magtymguly hakynda gysgajyk ýazylan makalany kimiň ýazandygy görkezilmändir, makala redaksiýanyň adyndan gidene çalyň edýär. Makalada Magtymguly baradaky maglumatyň iňlis ştabynda 1830-njy ýyllaryň aýaklaryna, 40-njy ýyllaryň başyna gulluk eden nemes çinowniginden alnandygynyň bellemegi käbir netijelere gelmäge esas bolýar. Şol ýyllarda Owganystan iňlisiň-Beyik Britaniýanyň tabynlygynda ekeni. Makalada bellenilişi ýaly, owgan-pars halklary Magtymgulyň goşgularyny ýatdan bilýär eken. Şolaryň üsti bilenem Magtymgulyň goşgularyny Ýewropada ilkinji bolup, iňlisler bilipdirler. Hatda iňlisler özlerinde işleýän beýleki Ýewropa halklarynyň wekiline hem Magtymgulyň döredijiligi hakynda gürrüň berýärler eken.

Magtymguly barada nemes žurnalynda çykan makalada beýik akyldaryň goşgularyny Owganystanyň, Eýranyň esasy şäherleriniň adamlary ýaly Zakawkazdaky Şekin, Şirwan şäherleriniň adamlarynyň hem ýatdan bilýändigini nygtalydyr. Bu maglumat bize henize çenli doly belli bolmasada, beýik akyldarymyzyň pars dilinde hem örän köp goşgy ýazandygyny şertlendirýän ýaly bolup dur. Çünki owgan-pars halkynyň raýatlary köpçülikleýin ýagdaýda Magtymgulyň goşgularyny bilýän bolsa, onda şahyr pars dilinde hem döredijilik eden bolmaly.

Magtymguly her bir goşgusyň pars dilinde-de ýazandyr ýa bolmasa, beýik akyldar pars dilinde goşgy ýazyp, bu dilde goşgy ýazmagyň ussatlyk derejesini görkezendir diýjek bolamzok. Ýöne türkmeniň milli şahyry hökmünde Magtymguly pars dilinde goşgy ýazyp, dost-doganlygy, söýgi temasyny wagyz eden bolmagy mümkin. Türkmen alymy Gandym Gurbanow 1983-nji ýylda “Sowet edebiýaty” žurnalynda “Magtymgulyň parsça şygrylary” atly makala bilen çykyş edip, beýik akyldarymyz Magtymguly Pyragynyň başga dilde goşgy ýazandygyny bilmek üçin onuň öz adyndan daşgary Pyragy, Pyrak lakamlaryny ulanan bolmagynyň mümkindigini öňe sürýär. Bu halpa alym Magtymgulyň goşgularynda ahyry gaf harpyna gutarýan, aýrallyk manysynda gelýän Pyrak sözünden bolan Pyragy lakamyny köp ulanadygyny

belleyär. Alymyň tasyklamagyna görä, şahyryň 1959-nji ýylda çykan “Saýlanan eserlerindäki” goşgularda Pyrak-Pyragy sözi, esasan, aýralyk manysynda gelipdir, diňe bir goşgusynda bolsa rahatlyk, asudalyk manysyny aňladypdyr. Umuman, alym Gandym Gurbanowyň ýazyşy ýaly, Magtymgulynyň ähli döredijiligini–türkmen, pars we beýleki dillerdäki hemme goşgularyny bir ýere jemlemek üçin, ilki bilen şahyryň döredijiliginde ulanan lakamlaryny, tahalluslaryny, lakamlarynyň aňladýan anyk manysyny kesgitlemeli.

Magtymgulynyň parsça ýazan şygrylary meselesine dolansak, halypa alym Gandym Gurbanow 1911-nji ýylda daşbasma usulynda çykan Daşkent neşiriniň 91-nji sahypasyndan şahyryň şu goşgusyň mysal getiripdir:

*Aşykam, aşygy–mesti men,
Dameni ýar desti-men,
Magtymguly diýr, dosty-men,
Görmedim mähri gana.*

Şahyryň bu bir bent goşgysynyň başky iki setiri parsça. Ol iki setiriň manysy bolsa şeýle: “Aşyk men yşkdan mes; Ýaryň erki meniň elimde.

Magtymgulydan parsça mysal alan bu iki setirimizi şahyr türkmençe ýazyp bilmezdimi, elbetde, ýazyp bilerdi. Bu ýerde Magtymguly türkmen şygrynda parsça sözleri ussatlyk bilen ulanyp bilýändigini görkezipdir. Gandym Gurbanow Täjigistanda ylmy saparda bolanda, 532-nji bukjada saklanýan golýazmada Pyragy lakamy bilen 1287-nji hijri ýylynda ýazylan üç gazaly göçürüp alypdyr. Gandym Gurbanow bu gazallaryň parsça tekstinem, onuň türkmençä terjimesinem makalasynda beripdir hem şol gazallaryň Magtymgulynyň galamyna degişlidigine şübhelenmeýändigini hem aýratyn nygtapdyr.

Alym Gandym Gurbanow Magtymgulynyň parsça şygrylary hasaplaýan üç gazalyny beýik akyldaryň ýazandygyny şeýle delillendiripdir: “Elýetermizdäki çeşmeleriň maglumatlarynda orta asyrlardan bärki döwürde Orta Aziýadan ýetişen şahyrlaryň arasynda “aýralyk” manysyndaky Pyragy tahallusy bilen şygry ýazan şahyryň adyna duşmaýarys. Ggalyberse-de, ýokarda ady agzalan şahyrlaryň (Orta asyrlarda Pyragy tahallusly şahyrlar

hakynda. D.Ý.) köpüsiniň eserleri biziň günlerimize gelip ýetmändir. Gelip ýetenleri hem ruhy-stili boýunça bu gazallardan düýpgöter tapawutlanýar. Bu bir. Ikinjiden, gürrüňi edilýän beýaz (Magtymgulynyň parsça şygrylary göçürilip alnan golýazma. D.Ý.) 718 sahypadan ybarat bolup, kagyzynyň, hatynyň, syýasynyň alamatlary boýunça Buharada düzülipdir. Onda 150 şahyryň, şol sanda Enweri, Hapyz, Jamy ýaly ussatlaryň gazalyndan başlap, beýazyň düzülen wagtyna çenli Buharada, Samarkantda, Hywada şygyr döreden, edebiýat meýdanynda gaty bir adykmanyk şahyrlaryň şygrylaryndan hem nusgalar ýygnaýypdyr».

Soňra alym Gandym Gurbanow beýik akyldarymyz Magtymgulynyň Hywada okan ýyllarynda parsça ýazan şygrylarynyň halkyň içine ýaýrap, ady agzalan beýaza girizilen bolmagynyň mümkindigini öňe sürýär. Alym şahyryň parsça ýazan şygrylarynyň soňra bir sebäp bilen ýiten bolmagyny hem belläpdir. Iň esasam, Magtymgulynyňky diýip ýazylyp alnan şol üç gazal Magtymgulynyň türkmençe şygrylary bilen ruhy, stil taýdanan ugurdaş. Bu bolsa alym Gandym Gurbanowyň şahyryňky diýip, Täjigistandan getiren parsça üç gazalynyň Magtymgulynyňkydygyna şübhe goýmaýar. Biz Magtymgulynyň parsça şygrylary hakynda ýöriteleýin has giňiş söhbet etjekdigimiz üçin, häzirlilikçe ol şygrylary mysal almakdan saklandyk.

Alym Gandym Gurbanowyň Magtymgulynyň parsça şygrylaryny Hywada okap ýören döwri ýazyp, soňra ady agzalan beýaza ýerleşdirilendir diýen pikiri bilen ylalaşmak kyn. Biziň pikirimizçe, Magtymguly parsça şygyr ýazmagy edil türkmençe şygyr ýazyşy ýaly kesp edinmese-de, köplenç ýazandyr. Sebäbi 5-10 sany parsça şygyr ýazmak bilen Owganystanda-Eýranda goşgularyňy ýat tutduryp adykmak mümkin däl. Şonuň üçin Täjigistanyň 532-nji bukjadaky 718 sahypalyk beýazda ýerleşdirilen Magtymgulynyň parsça şygrylaryny şahyryň haýsy ýyllarda ýazandygyny anyklamak beýle aňsat iş däldir. Emma bir zat belli: Owganystanda, Eýranda, Azerbaýjanda şygry ýatdan bilnip meşhur bolan akyldar Magtymgulynyň parsça hem ussatlyk bilen şygyr ýazandygy anykdyr. Elbetde, şahyryň parsça ýazan şygrylaryny tapyp, halka ýetirmek geljegiň işi.

Döwletmyrat ÝAZGULYÝEW. Magtymgulyny öwreniş